ÜLKÜ

HALKEVLERİ VE HALKODALARI DERGİSİ

Sayı: 17 Mayıs: 1948 Cilt: 2

Halk Edebiyatı :

DERVİŞ MEHMET

Ziya GÜREL

Bundan on iki on üç yıl önce Orta Anadolu'nun bir il merkezinde gezici bir görevle bulunuyordum. Uğradığım köy ve kasabalarda resmî görevimin dışında halk ile temas etmek, onlara inkılâbımızın değerlerini aşılamak ve onların aydın zümre tarafından henüz bilinmeyen değerlerini araştırıp bulmak gibi görevleri de kendimce benimseyordum. Bulunduğum ve gezdiğim bölgede yer yer yoğunluk gösteren ve Osmanlı Devleti ile yüzyıllar boyunca kaynaşamamış olan "Alevî" zümreleri vardı. İnkılâbımıza içten katışan ve her yurttaş gibi Cumhuriyeti candan benimseyen bu çalışkan ve uyanık halkın geçmişteki duygu ve düşünce ayrılığı ne olabilirdi? Bunlar millî karakteri tam olarak taşıyorlardı: Çalışkan, konuksever, doğru, muti.... İşte halkın değerlerini araştırma isteğimin karşısına, bulunduğum yer ve taşıdığım şartlar sebebiyle, mezhebî bir inancın eskiden zümreleştirmiş olduğu bu yurttaşlar çıktı. Her aydın yurttaşın benim imkânlarımı bulduğu takdirde yapabileceğine, hattâ yapması gerektiğine kani olduğum şeyi yapmağa: mahallî âşıkları esas tutarak bu zümre halk edebiyatı mahsullerini derlemeğe çalıştım.

Ana dilimiz bu zümre içinde işlenmiş durmuştu. Civarlarındaki sünni köylerde belirsizleşmeğe yüz tutmuş olan "halk edebiyatı" bu köylerde; mezhebî törenlerin gerektirdiği esaslı bir unsur olması itibariyle nisbeten daha canlı kalmıştı. Bununla beraber, sosyal şartların geniş ölçüde ve türlü yönden değişmesi, bu edebiyatın eski şekli ile sürmesine elbette imkân bırakmıyacaktı. Ezberinde birçok deyiş tutan, ünlü âşıkları ve onların menkıbelerini bilen meraklı ihtiyarlar göçüp gitmekte olduğu gibi; okunmaz bir imlâ ile yazılmış didik didik olmuş deyiş mecmualarına da artık sık rastlanamamaktadır. Bu sebepler tesiriyle, bir zümrenin düşünüş ve duyuşunun eski izlerini, sanat ibdalarını kaybolmaktan kurtarma işine yardımda bulunabileceğimi; kültür ve sosyal tarihimiz için malzeme arzetmek suretiyle faydalı olabileceğimi umdum.

Bu alanda bir derlemenin kolay olmadığını söylemek isterim. Bu, eski tarikat mensupları, sebep ve saiklerini kolayca anlayıp sezemedikleri bu çeşit araştırma ve soruşturmalar karşısında, eski bir geleneğin (takiye) birden silinemiyen tesiri ile, çok defa çekingen ve ketum davranmaktadırlar. Araştırıcının, sıfatı ne olursa olsun, bu soruşturmaların bu günün olayları ile hiçbir ilgisi bulunmadığını, ancak geçmiş günlerin tarihi ile ilgili bulunduğunu iyice anlatması lâzımdır.

Âşıkların hemen hepsi şöhret derecelerine göre, halk tarafından azizleştirildiklerinden, beşerî duyguları terennüm eden bir deyişte bile, mutlaka tasavvufî bir mâna aranmakta ve bu yüzden, içinde hiçbir tarikat sırrı bulunmıyan bir güzellemenin derlenmesi veya tahkiki dahi kolay olmamaktadır.

Malzemenin az bir kısmı ağızdan derlenmiştir. Bunlar ayrıca işaret edilecektir. Çoğu, elimizde bulunan deyiş mecmualarından kopye edilerek sunulacaktır. Manzumeler halk edebiyatının genel şekil ve nevilerine uygunluğuna göre değil, âşıkların adlarına göre verilecektir.

Genel olarak manzume anlamına da gelirse de; tarikat inançlarından, erkândan, ahlâkı esaslardan bilhassa "Ali" den bahseden manzumelere **"deyiş"**; on iki İmamın adı, sırasiyle ve birer münasebetle bahsedilmiş olan manzumelere (düvazde kelimesinden değişik) **"duvazimam"**; sevgiden ve güzelden bahseden veya onlarca bahseder görünen manzumelere **"güzelleme"** denilmektedir.

Eldeki mecmualarda bir âşıkın birçok deyişleri yazılıdır. Fakat ÜLKÜ okurlarına bunlardan, güzel olduğunu veya kültür ve sosyal tarihimiz için faydalı bilgiler vereceğini, bir düşünüş ve duyuş tarzı belirttiğini umduklarımızı sunarak, basma kalıp bir taklidciliği ifade edenleri bir tarafa bırakacağız.

Derviş Mehmet (İmatlı Mehmet)

Derviş Mehmet hakkında, Bay Halit Bayrı'nın **"Halk Şiirleri Hakkında Küçük Notlar"** adlı kitabında bir inceleme yazısı vardır. Yazar: **"Derviş Mehmet, nefeslerinden birkaçını elde edebildiğimiz, fakat durmadan çalıştığımız her türlü yorgunluğa katlandığımız halde yine kendisini tanımağa muvaffak olamadığımız Bektaşi şairlerindendir"** demektedir. **"Bektaşi şa-**

irleri" adlı kitapta da Halit Bayrı'nın yazısına dayanılmaktadır.

Derviş Mehmet, Çorum ilinin Hüseyinova (Alaca) ilcesinin İmat köyündendir. (Bu köy, T.T.K. adına kazısı yapılan Alacahöyük köyünün yanındadır). Zamanını, köyünün yaşlıları da bilemiyorlar ve: **"babalarımız da bilmezdi"** diyorlar. Elimizdeki mecmualarda bulunan bu deyişi: **"Sene bin yüz doksanda çoğaldı veledi zina"** diye başladığına göre XVIII. yüzyılda yaşamış olması gerekir.

Köyünde Derviş Mehmet hakkında söylentiler vardır: Köyün uzağında bir mağarada yalnızca sefil bir halde yaşarmış; çok az yermiş; herkesin kalbinden geçeni hemen anlarmış...

Tarikat inançlarına göre âşıklık (şairlik), ancak rüyada veya uyanık halde bir pîrden, bir azizden himmet alınmasiyle mümkün sayıldığından Derviş Mehmet'in âşık olması hakkında da bir söylenti doğmuştur: Âşık olmak isteğine düşen Mehmet'e, rüyasında, köyün yanındaki pınarda gece gündüz ibadetle uğraşırsa muradına erebileceği söyleniyor. Bu ilham üzerine kırk gün pınar başında ibadetle uğraşan Mehmet, kırkıncı gece tanyeri atarken "çorbacı donunda, mavi gözlü, çirkin yüzlü" bir atlı görünüyor. Hemen: **"Sen benim aradığımsın"** diye yakasına sarılıyor. Adam, hernekadar: "Ben senin aradığın değilim, Yozgad'a mal almağa gidiyorum" diyorsa da Mehmet, Hızır sandığı atlıyı bırakmıyor. Atlı Mehmet'in gözlerini sıvazlıyor, sırtına bir şamar vuruyor ve birden gözden kayboluyor. Bu suretle Hızırdan himmet alan Mehmet'in dili çözülüyor. İlk deyişi bu olay üzerindedir. Bu deyiş köylüsü ağzından derlendi :-

Her sabah her sabah çıkıp salınan
Hemen mevaliye benzer bu gözler
Siyah zülfün mah yüzüne bölünen
Hemen mevaliye benzer bu gözler.

Dilber nerden aldın sen bu kemali
Bir tüyün az gelir dünyanın malı
Dedesi Muhammet Atası Ali
Hemen mevaliye benzer bu gözler.

Derviş olan hırkal'olur şall'olur
Abdal olan marifette yoll'olur
Mevali göz bir bakışta bell'olur
Hemen mevaliye benzer bu gözler.

Derviş olan kadim olur postuna
Gece gündüz muhabbetim dostuma
Seher vakti yol uğrattın üstüme
Hemen mevaliye benzer bu gözler.

Mehemmed'im bizd'okuduk heceden
Diz kırdık ta sabak aldık hocadan
İmam soyu, ya görühu naciden
Hemen mevaliye benzer bu gözler.

Fakat Mehmet'in asıl himmet aldığı kimse, Çorum'un Çanakçı köyünde türbesi olan **Derviş İsmail**'dir. Bir sözü ile kırdığı, darılttığı üstadına sunduğu, klişe tâbirlerden uzak kalmış şu deyişi, Mehmet'in asıl hüviyetini belirtmektedir :

Gül yüzlü güneşim neme gücendin
Araya su katan eldir sultanım
Men gulamem senin payine indim
Aradan noktayı kaldır sultanım.

Dost dostu bir pula satar mı böyle
Sairlere meyil katar mı böyle
Kusuru çok diye atar mı böyle
Bazı kusur işler kuldur sultanım.

Kulun işi daim kusur işlemek
Âdettir fidanı kesip aşlamak
Mürüvette yüz bin kan bağışlamak
Elestüden kadim yoldur sultanım.

Arzum vardır visaline yetmeğe
Gönül kalktı yuvasından gitmeğe
İntizarım leblerinden tatmağa
Böyle cevretmeden öldür sultanım.

Hayal hayal gelür cilven safası
Budur âşıkların miskini hası
Âşıkın maşuka cevr ü cefası
Hak bilir ki türlü haldir sultanım.

Gamla geçirdim şunda beş günü
Senin şanın yarlıgamak düşkünü
Ben bir divaneyim ölüm şaşkını
Göster yollarını bildir sultanım.

Mehmmed'im ilmihalin bilenler
Deli m'olur pir cemalin görenler
Kusur mu gözedür sultan olanlar
Gâhi noksan söyler dildir sultanım.